

Maar de collectieve euforie duurde niet lang. Uit Oost-Europa kwamen berichten en beelden die ons deden schrikken. Het was net alsof er een zware steen opziggewenteld was en allerlei ongedierte van onder die schuilplaats uit kroop. Achterwaardig ongedierte kruipt dan vlug weer onder de grond, maar hier was dit niet het geval. In de plaats van het ene, grote en democratische Europese huis zagen we een netwerk ontstaan van zowat het lelijkste dat we ons uit de ongelukkige geschiedenis van ons continent herinneren: xenofobie, intolerantie, antisemitisme, racisme, godsdienstig integrisme en een soort van dolgedraaid nationalisme. Er werd opnieuw vermoord, geschoten en vermist, maar nu overal uit naam van 'waarden' die uit de vorige eeuw schijnen te zijn opgedoken. Met een beetje ethnocentrisme konden we dat nog enigszins verklaren, wanneer het ging om Kroaten, Lithouwers of zelfs Fransen, maar bij ons? In het hart van Europa, in een stad die zich klaarmaakte om een jaar lang de cultuurstad van ons werelddeel te worden, in een maatschappij die met compromissen aan elkaar hing, in een land ten slotte dat na Denemarken het beste palmares heeft voor het redden van de vervolgte joodse minderheid?

Kunst als profetie

Daar de kunst niet alleen decoratief-apologetisch werkt (dat ook), maar vaak tegelijkertijd utopisch-subversief, is het normaal dat de kunstenaars anders op deze gebeurtenissen reageren dan bijvoorbeeld de politici, van wie we ten onrechte te veel verwachten: waar de politiek de kunst is van het mogelijke, kan de kunst de politiek zijn van het onmogelijke. Het onmogelijke dat we toch moeten nastreven als we uit de gevaarlijke banaliteit willen ontsnappen, de banaliteit die er onder meer in bestaat, dat we de intolerantie stilaan als normaal gaan opvatten. Tot ze inderdaad de norm wordt waaraan een bevolking zichzelf gaat meten.

Daarom moeten we dringend naar nieuwe definities zoeken van de uitgebeende verhouding tussen kunst en maatschappij. Het gaat niet op dat we naar de hogergenoemde staalkaart van experimenten teruggrijpen om dezelfde fouten van toen te herhalen. Indien het waar is dat vele kunstenaars, wellicht vanwege hun rauwe zenuwen, als gevoelige seismografen de komende aardbevingen en katastrofen kunnen registreren (Kunst als *Vor-schau*), m.a.w. dat kunst inderdaad iets pro-fetisch heeft, dan kan en moet de kunst vandaag en morgen een nieuwe, belangrijke rol gaan spelen. Dat geldt a fortiori voor die kunstvorm, die zich tot een te activeren intelligent publiek richt, waarbij die twee termen (activisme en intelligentie) elkaar niet hoeven uit te sluiten, integendeel.

Humanistisch erfgoed

We zijn begonnen met Aristoteles, maar was hij niet de theoreticus waartegen Brecht zich met handen en voeten verzet heeft? John Fugie en anderen hebben intussen aangetoond, dat er

veel meer traditioneel 'drama' in Brechts episch theater zat dan hij ooit zou willen toegeven, en dat dit helemaal niet erg is. Hij kon dan wel proberen wetenschappelijk-objectief te zijn, te argumenteren en te demonstreren, maar hij had dat nooit overtuigend kunnen doen zonder een flinke dosis catharsis en identificatie vanwege het publiek. Deze vaststelling leidt tot het vermoeden dat geen enkele eenduidige definitie van het toneel kan bevredigen en dat elke poging tot eenzijdigheid slecht is afgelopen. Anders gezegd: Dante was groter dan zijn politieke rancunes en Brecht was meer dan een dialectisch-materialistisch agitator en volksovervoeder. Toneel zal bij tijd en wijle moeten kunnen prediken, onderhouden, agiteren, een beetje aan psychotherapeutische acupunctuur doen of je gezellig in een textueel fluisterhoekje versieren; er hangt zoveel van de omstandigheden, de auteur, het gezelschap, het publiek en de nieuwsberichten af dat je die genres of modi (modes) nooit streng van elkaar kan scheiden en onderscheiden.

Gaan we, zoals de oude Grieken, naar het toneel om onze Weltanschauung nog eens bevestigd te horen en te zien? Ook deze rituele plechtigheid heeft haar functie in de strijd tegen intolerantie en racisme vandaag, want het is goed om terug te keren tot die produkten uit ons (mundiaal) cultureel erfgoed waar het besef van de menselijke gelijkwaardigheid langzamerhand vorm gekregen heeft. Al was het maar om te zeggen: wij zijn niet de hopeloos ontwortelde vaderlandloze gezellen en kosmopolieten (waarom is Goebbels erin geslaagd dit mooie woord ook vandaag nog een negatieve bijklank te geven?) waarvoor jullie ons verslijten. Integendeel: wij komen uit een eerbiedwaardige en humanistische traditie die op geen enkel punt moet onderdoen voor jullie opgeklopte ethnocentrisme en groteske nationalisme dat nog geen tweehonderd jaar in de tijd teruggaat.

Puinlandschap

Willen we de mensen, vooral de jongeren, meer direct bereiken door morele (niet moralistische) oproepen die ze ook in hun popmuziek horen en aanvaarden? Waarom zou dat op zich slecht theater moeten zijn, ook al is het, toegegeven, bijzonder moeilijk om altijd de lijn tussen edele verontwaardiging en prekerigheid te blijven trekken? Ik denk dat dit vandaag een echte uitdaging is: kan theater efficiënter en 'blijvender' werken dan een reusachtig rockfestival met artiesten en participanten van alle huidkleuren zonder aan spectaculair opbod te moeten doen?

Of moet het moderne theater ons psychisch ontroeren door ons binnen te leiden in het puinlandschap van een door racisme en onverdraagzaamheid getroffen mensheid, door ons, Brecht vergeve het mij, zo hard te doen lachen en schreien met de gevolgen van bijvoorbeeld de apartheid (Fugard) dat we, heel even, een kleurling in Kaapstad geweest zijn en kwaad en verward naar huis gaan?

De discussie rond de verschillende genres lijkt me nuttig maar niet oplosbaar, en vooral niet eenzijdig te beantwoorden. Want goed theater is vanzelfsprekend 'politiek', en slecht politiek theater is geen van beide. Artiesten moeten de statistieken, de pamfletten, charta's en manifesten aan andere vaklui overlaten en dankbaar van hun werk gebruik maken, zonder in hun plaats te willen gaan staan, want dat kunnen ze uiteindelijk toch niet.

Daar die artiesten echter zelf deel uitmaken van de polis, en ze daarom voortdurend zullen gedwongen worden, keuzes te maken (Mephisto als een van de voorbeelden), kunnen ze zich ook niet aan hun stelling-name onttrekken. Maar dat ze het dan in Nelsonsnaam als kunstenaars, schrijvers en dichters doen en niet als pseudo-politici, als burgers (sorry) met een of meer speciale talenten en met de bescheiden zekerheid dat ze het tij nooit zonder de hulp van al de andere, saaie burgers zullen kunnen keren. En dat ze, vooral, niet te lang meer wachten.

Ludo Abicht